

LA TEOLOGIA I LES ESTRUCTURES ECLESIASTIQUES A LA TARRACONENSE, SEGONS LA CORRESPONDÈNCIA DE CONSENTIUS AMB SANT AGUSTÍ

Josep Amengual i Batle

Amb la troballa d'un plec de cartes de sant Agustí, per obra de l'investigador austríac, Johannes Divjak, en 1977, per a nosaltres el panorama religiós, social, polític i literari de la Baleàrica i de la Tarraconense, al començament del s. va eixamplar-se notablement. Per a la present comunicació me centraré en les informacions que ens dóna aquesta font, la qual, a més, ens fa recobrar clarament per a la nostra història altres escrits coneguts d'avior. Aquestes cartes cridaren molt l'atenció i han estat objecte de diverses edicions i estudis, que no podem esmentar més que molt parcialment.¹

Començarem per la situació política de devers l'any 418

A la ciutat de *Tarracona*, com l'anomena Consentius, hi acabava d'arribar Asterius, que era *comes Hispaniarum*, o sia el militar de més alta graduació present a les Hispànies.

Asterius era al front d'un exèrcit en campanya contra els vàndals. Aquesta informació revela l'inici dels canvis que s'acceleraran dins tot el segle V, a causa dels moviments dels pobles germànics.

Tots els indicis apunten que Asterius era membre d'una família de l'aristocràcia de la Tarraconense. Com era el més corrent, segons la legislació tar-do-romana, Asterius era catòlic. El *comes Hispaniarum* bé que es preocupà que hi hagués constància de la seva ortodòxia, quan es veié involucrat dins el procés antipriscil·lianista.

Consentius, que habitava a Menorca, va triar una parenta del *comes*, Seuera,² i una filla del mateix militar, de la qual desconeixem el nom, per treure a la coneixença pública tota l'oculta xarxa priscil·lianista. Va enviar unes instruccions secretes al seu home de confiança, el monjo Frontó, que tenia el

1. *Epistulae 1*-29**, CSEL 88 (Johannes DIVJAK 1981) 3-138- *Oeuvres de Saint Augustin, Lettres 1*-29**, BA 46 B (J. DIVJAK 1987)-Les cartes 11* i 12*, de Consentius, foren publicades en text crític i amb traducció catalana i comentaris en AMENQUAL I BATLE, *Correspondència, I*, = *ep. 11* - 12**, ps. 96-118 i 120-133. Aquestes dues cartes, degudament revisades, foren també publicades en Id., *Orígens*, II, pp. 82-123.

2. CONSENCL, *ep. 11* 4,3*: Seuera [...] mulier memorata ad neptis suae Asterii filiae, potentissimae feminae auxilium conuolaret.

seu monestir a Tarragona, per tal que, servint-se del mètode de la simulació, enganyàs aquelles dones, fent-se passar per priscil·lianista i, així, darrere elles, es descabdellàs tota la troca dels implicats en el priscil·lianisme.³ Tot va conduir a una reunió episcopal, a Tarragona, convocada formalment pel seu metropolità Titianus.

El principal encausat de tot el procés, el prevere Seuerus, era també familiar d'Asterius, com va explicar el *comes*: "quant a la fe de Sever i dels altres, per més que m'estiguin units per alguna consanguinitat, és cosa certa que no poden obstaculitzar la meua fe".⁴

Més encara, dins la tropa que Asterius comandava hi havia molts priscil·lianistes. Per això, el monjo de Tarragona, Frontó, no volgué debatre la causa amb el *comes* al pretori, car estava reblert de priscil·lianistes, molts d'ells acusats pel mateix Frontó, per la qual cosa temia per la seva vida, si s'hi acostava.⁵

Amb el que hem recordat, hem d'afegir un altre representant dels alts estaments hispànics al nombre dels cristians. La romanitat tardana anava incorporant-se més fortament al cristianisme, amb la qual cosa volem dir que Asterius i la seva família eren cristians i que ell volia aparèixer ben clarament ortodox, com pertocava a un oficial de l'exèrcit romà de son temps.⁶

A diferència d'allò que s'ha intentat mostrar, que el priscil·lianisme era un fenomen de resistència dels sectors no romanitzats, la correspondència recentment descoberta per Divjak denuncia una realitat ben oposada. Ens trobam amb un corrent característic de les classes benestants. Tal vegada podríem dir que aquest priscil·lianisme era una heretgia per a ús de l'aristocràcia de la Hispània tardo-romana? No exactament, perquè simultàniament hi trobam una complicitat popular. Tanmateix, els consumidors de la literatura màgica eren els components de l'estament benestant.⁷

Els capparets del priscil·lianisme de principis del s. V eren precisament els més romanitzats, els benestants hispano-romans, poderosos i cultes. Aquells que controlaven les riqueses, els poders civil, militar i eclesiàstic. Tot ben revelador de la societat tardo-romana.

D'una o altra manera, tots els bisbes apareixen implicats en el priscil·lianisme. Però cap d'ells, ni tampoc els monjos, ni el prevere Seuerus, ni el *comes*

3. CONSENCI, *ep.* 11* 8,2; 9,2.

4. CONSENCI, *ep.* 11* 11,8: "Seueri autem et ceterorum fidem, quamuis aliqua mihi consanguinitate iungantur, tamen certum est fidei meae obesse non posse". Cf. AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, II, p. 92; a p. 93 hi ha la traducció.

5. CONSENCI, *ep.* 11* 8,1-4.

6. El nostre personatge no fou inclòs per John MATTHEWS, *Western Aristocracies and Imperial Court A. D. 364-425*, Clarendon Press, Oxford 1990.

7. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, pp. 325-326; 334-337.

Asterius, ni les seves parentes no volien aparèixer com a implicats en aquest fenomen. Si ens atenem a les persones que s'esmenten amb son nom, naturals o que vivien a la Tarraconense, tenim aquest quadre⁸: quatre bisbes: el primer metropolità hispànic, Titianus de Tarragona; els primers bisbes de Lleida i d'Osca, Sagittius i Syagrius, respectivament; un altre bisbe sense assignació de seu, Agapius. S'esmenta un prevere, Seuerus; un diaca, Paulinus; dos monjos, Fronto i Ursitio; una dona, Seuera i el *comes Hispaniarum* Asterius.

Ambientació religiós-cultural

Seguint l'*ep 11**, veiem que els catòlics arriben a imposar-se en les seves lluites instigades per Consentius. Però, segons el nostre informador, els priscil·lianistes eren sociològicament més nombrosos.

Qui i com en aporta les pertinents informacions de tots els esdeveniments i de les dades institucionals que ens afecten? La font és un laic, teòleg autodidacta i de tendència integrista, més propens al judici condemnatori que no pas inclinat al debat serè i matisat, Consentius.⁹ Sant Agustí el va advertir de la validesa del discurs teològic.¹⁰

Per la via parapoliciàca, de la infiltració del monjo Fronto entre els medis priscil·lianistes, pròxims a Asterius i al bisbe de Lleida Sagicci, sabem que els estaments superiors de la societat tarraconense eren assidus lectors de la literatura críptica.¹¹

8. Un assaig de prosopografia sobre aquestes i altres persones, que apareixen a la correspondència de Consentius–St. Agustí, cf. a AMENGUAL I BATLE, *Noves fonts*, pp. 106–108 i a Id., *Orígens*, II, pp. 259–281.

9. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, pp. 228–247; *Correspondència*, I, pp. 14–19, amb la ressenya de les dotze obres i cartes de les quals tenim notícia que va compondre Consentius; vegeu també *San Agustín*, pp. 490–498. Vegeu el que va dir J. Fontaine, en la discussió de l'aportació de Madeleine MOREAU, *Lecture de la Lettre 11* de Consentius à Augustin. Un pastiche hagiographique?*, a *Les Lettres*, p. 222: "Consentius présente un "profil" psychologique et culturel analogue à celui de Priscillien (cf. *communic. au 1er Congreso de Estudios Clásicos*, Santiago 1971): un lettré fervent et raffiné, et joue de sa culture; un laïc hardi jusqu'à la témérité dans sa curiosité biblique et théologique; un âme passionnée jusqu'à l'*odium theologicum*, au cynisme dans l'intrigue pieuse et l'agitation religieuse." Vegeu el text d'aquesta comunicació en Jacques FONTAINE, *Panorama espiritual del Occidente peninsular en los siglos IVº y Vº. Por una nueva problemática del Priscilianismo*, (*I Reunión Gallega de Estudios Clásicos de Santiago*), Santiago 1981, pp. 185–209, esp. 189–190.

10. Cf. *Correspondència*, II, pp. 13–14, i els comentaris a l'*ep. 120*; AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, pp. 228–238.

11. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, pp. 335–337.

Tot això ens obliga a fer una doble observació: la primera quant a la natura del priscil·lianisme; l'altra té com a objecte l'element sociològic d'aquest corrent.

Comencem per fer un tempteig per a descriure els grans trets doctrinals del priscil·lianisme, al moment que ens trobam. Tot just comprovam que no podem defugir una greu dificultat, com és la manca de dades sobre el contingut del priscil·lianisme. Si hom ha de fer complicats esforços per esbrinar quin fou el pensament real de Priscil·lià, atès que els seus escrits no semblen expressament herètics,¹² encara és més laboriós voler exposar què era veritablement el priscil·lianisme, en la primeria del segle V. No és gens senzill precisar en què consistia aquest corrent, al cap de cinquanta anys després que l'usurpador Màxim havia executat Priscil·lià.¹³ Nosaltres no repetirem la tasca realitzada per molts autors, sobre el pensament de Priscil·lià.¹⁴ La pretensió d'aquestes pàgines és més modesta: veurem quines línies teològiques del priscil·lianisme trobarem ressonància dins els medis de la Baleàrica i de la Tarraconense, al començament del s. V. Evidentement, el pensament del priscil·lianisme no el podem sistematitzar a partir dels escrits dels seus protagonistes, que no ens han arribat, sinó que ho hem d'intentar a partir dels seus opositors, amb tot el risc que això suposa.

Si començam a concretar i, amb aquest intent, partim de la correspondència de Consentius, veurem que tot sembla que gira al voltant dels llibres màgics, qualificats de grossíssims per ell. Però seguim ignorant-ne el contingut exacte. Pot haver-hi implicacions astrològiques, combinacions amb els nombres, per exemple amb el nombre dotze, com indicaria sant Agustí, quan explica el sentit del títol de l'obra de Dictini, bisbe d'Astorga, "La lliura". Precisament perquè es divideix en dotze unces, segons sant Agustí, Dictini l'havia articulat en dotze capítols o seccions, com si cadascun d'ells repre-

12. Sembla que els contemporanis de Priscil·lià tingueren més informacions, car el condemnaren com a heretge. Per això, aquí no entrem dins l'examen de tot el fenomen priscil·lianista, sinó que ens limitam a allò que ateny el moment i l'espai que apunta el títol d'aquesta comunicació.

13. Vegeu *Correspondència*, II, pp. 24–31, esp. p. 27.

14. Una exposició esquemàtica de la teologia de Priscil·lià, vegeu-la en B. VOLLMANN, *Priszillianus. PW Suppl.* 14 (1974) 485–559, especialment, cols. 439–446, amb referències bibliogràfiques; també és útil consultar José ORLANDIS–Domingo RAMOS–LISSON, *Historia de los concilios de la España romana y visigoda* (EUNSA) Pamplona 1986, particularment RAMOS–LISSON, en el capítol II, "Problemática conciliar del priscilianismo", pp. 68–100. El priscil·lianisme en l'*ep. 11** l'ha estudiat LA BONNARDIÈRE, *De nouveau*, pp. 205–214. Ben interessant és la *Chronique des latinités hispaniques du IVe au XIII siècle (1984–1987)*, de Jacques FONTAINE–Rosa GUERRERO, en "Revue des Études Augustiniennes" 34 (1988) 144–196, particularment FONTAINE, pp. 181–187. Les obres assenyalades per aquest autors no recullen encara les informacions de Consentius.

sentàs una de les unces. D'acord amb el mateix sant Agustí, aquest llibre ensenyava els priscil·lianistes a dissimular i a mentir, per a no ser reconeguts com a priscil·lianistes. No ens queden, a més, moltes informacions pendents per explicar-nos el bull del priscil·lianisme?

Si escoltam la resposta de sant Agustí a Consentius, ens assabentam que a la Baleàrica i a la Tarraconense hi podria haver un coneixement d'aquest llibre del bisbe *Dictini*.

El mètode de la pràctica de la mentida, com a sistema per a defensar la pròpia creença, era usual entre els priscil·lianistes, i també l'adoptà expressament Consentius. I aquí rau el nucli de la resposta de sant Agustí al seu corresponsal menorquí. Resposta decididament i raonadament negativa. Per què aquell secretisme mentider?

Hi havia també una complicitat popular; tot i que Consentius utilitza un llenguatge hiperbòlic, hem de reconèixer que el monjo Frontó era en minoria durant el procés de Tarragona. Ara bé, hem de precisar que no sabem si els qui recolzaven els bisbes i els aristòcrates priscil·lianistes tenien consciència d'allò que era en joc. És possible que el poble menut ignoràs què s'hi coïa, en tot aquell afany de posseir d'amagat aquella literatura màgica i de devorar-ne àvidament aquells llibres.

Fins aquí hem assenyalat els llocs que ens aporten una informació explícita. Si anam a les altres peces de la correspondència de Consentius amb sant Agustí, podrem besllumar algun altre vestigi d'un possible priscil·lianisme. Amb aquesta pretensió recorrerem alguns aspectes doctrinals que s'havien d'aclarir a Consentius. Tots tenen alguna connexió amb el corrent priscil·lianista.

1.- La doctrina sobre Déu: una versió del modalisme

Recorre constantment l'acusació de sabel·lianisme, per exemple en el *De haeresibus*, 70, 1 i 2, de sant Agustí,¹⁵ que és una ressonància del *Commonitorium*, 2, d'Orosi, segons el qual el Pare, el Fill i l'Esperit Sant no difereixen en res, per la qual cosa, diu Orosi, la Trinitat és una mera paraula, i la conjunció "et" (=i) entre el nom de les persones de la Trinitat hi és de sobra.¹⁶ Consentius, en l'*ep.* 119,4, insisteix en la unitat trinitària, però també insisteix en la distinció de les persones.¹⁷ És ben possible que trobem en

15. CCL 46 (R. VANDER PLAETSE-C.BEUKERS) 333-334-PL 42,44: "Priscillianistae, quos in Hispania Priscillianus instituit [...] De Christo sabelianam sectam tenent, eundem ipsum esse dicentes, non solum filium, sed etiam patre et spiritum sanctum". Altres textos a AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, p. 238-239 amb la nota 138.

16. CCL 46, p. 160: "Trinitatem autem solo uerbo loquebatur; nam unionem absque ulla existentia aut proprietate asserens sublato 'et' patrem, filium, spiritum sanctum hunc esse unum Christum docebat".

17. *Correspondència*, I, pp.90-91 i AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, II, pp. 73-74.

aquests passatges reiteratius una mostra d'antipriscil·lianisme.¹⁸

2.- La cristologia: un cert docetisme

Comencem per la primera qüestió que va proposar Consentius a sant Agustí, devers 413-414. Ens ho dóna a conèixer sant Agustí, en l'*ep. 205,2,1*: "Em demanes a veure si ara el cos del Senyor té ossos i sang i la resta de la configuració de la carn".¹⁹ Agustí va donar la seva resposta, sense entrar en polèmica, però més tard va saber que es tractava d'una qüestió priscil·lianista.²⁰ Tenim, per tant, que és possible que per la Tarraconense hi hagués cristians priscil·lianistes que professaven una mena de docetisme. Potser aquest mode de pensar dels priscil·lianistes li desvetlà l'interès per les propietats corporals del Ressuscitat, en l'*ep. 119,3*.²¹ Fins i tot gosaria tornar a dir que tota l'*ep. 119* és un text antipriscil·lianista, malgrat el nom d'aquest corrent no aparegui esmentat.²²

3.- L'antropologia

a) L'ànima és una part de Déu:

Sobre aquest punt, Consentius també va consultar sant Agustí, sense fer-li esment que era una preocupació causada pel priscil·lianisme. Vegem què li va respondre sant Agustí, en l'*ep. 205,4, 19*. Vols encara saber de mi a veure si aquell buf de Déu sobre Adam és, ell mateix, l'ànima. Responc breument: O ell mateix és l'ànima o amb aquest fou feta. Però, si ho és aquest mateix, de tota manera va ser fet. De l'ànima, en parla Déu pel profeta Isaïes, allà on diu: "Jo he fet tot allè" (Is 57,16-17, segons els LXX).²³ Més tard, quan ja Agustí

18. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, pp. 238-239, esp. nota 138.

19. *ep. 205,2,1*, *CSEL* 57 (Al. GOLDBACHER 1911), p. 324= *Correspondència*, II, p. 55. "Quaeris, utrum nunc corpus domini ossa et sanguinem habeat aut reliqua carnis liniamenta". Vegeu com aquesta qüestió té relacions amb el priscil·lianisme, malgrat St. Agustí encara no hagués rebut una completa informació sobre aquest corrent doctrinal.

20. Vegeu *Correspondència*, II, pp. 55-56, nota 7, on expòs aquest punt. A la p. 56, vaig indicar: "Al s. 238,2, *PL* 38,1125, Agustí va pronunciar el nom dels priscil·lianistes a propòsit d'aquesta qüestió, la qual cosa ens fa pensar que es tracta d'una predicació posterior al 414, cf. AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, p. 241, amb la nota 151; el text del sermó és com segueix: "Hoc est quod putant qui eum veram carnem habere non credunt: Manichaei sunt, Priscillianistae sunt, et aliae quaecumque nec nominandae pestes [...] Nam hoc putaverunt discipuli quod hodie putant Priscillianistae, non fuisse veram carnem in Domino Christo sed tantummodo spiritus". Comés sabut, S. Agustí rebé una satisfactòria informació sobre el priscil·lianisme, de part d'Orosi, el 414, cf., *Correspondència*, II, p. 10; AMENGUAL I BATLE *Orígens*, I, p. 242, nota 150. Vegeu St. AGUSTÍ, c. *Prisc.*, *CCL*, 49 p. 165-*PL* 42,669.

21. Cf. *Correspondència*, I, pp. 89-90 i AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, II, pp. 71-73.

22. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, pp. 238-239, amb els textos de sant Agustí i de Praedestinatus que es citen a la nota 138.

23. PRISCIL·LIÀ, en el *Tractatus*, I,23, *CSEL* 18 (G. SCHEPSS 1889), p. 20, sembla que no tenia aquest problema, cf. *Correspondència*, II, p. 72, nota 38.

s'havia assabentat de les doctrines priscil·lianistes, fou ell mateix qui recordà l'error en el *c. mend.*, 5,8,2, quan feia parar esment a Consentius: "El priscil·lianista diu que l'ànima és una part de Déu, i que és de la mateixa natura i substància que Ell. Es tracta d'una gran detestable blasfèmia. D'ella es dedueix que la natura de Déu pot ser empresonada, que erra, que pot ser enganyada, pertorbada i embrutida, i també condemnada i castigada".²⁴

b) Problemes sobre la creació dels cossos humans

La segona pregunta que proposà Consentius al bitllet que trameté a sant Agustí, segons l'*ep.* 205,3,17, tenia aquest sentit: "Allò que preguntes, a veure si cadascun dels trets dels cossos, els ha fets el Déu creador, no t'impresionàrà si, en la mesura que la humana ment pot, entens la potència de la divina operació. ¿Com podem negar que Déu ara encara fa totes aquelles coses que són creades, tal com diu el Senyor: "El meu Pare obra fins ara" (Jn 5,17)? Per la qual cosa, aquell aturar-se del dia setè (cf. Gn 2,2) s'ha d'entendre referit a crear les diverses castes d'éssers, no del govern de les coses creades. Per tant, quan Déu creador governa la natura de les coses i tots els essers neixen ordenadament als seus llocs i al seu temps, Déu continua obrant fins ara".²⁵

Indubtablement, aquestes pinzellades no són suficients per a descriure la imatge del priscil·lianisme a la Baleàrica i a la Tarraconense; però marquen

24. "Priscillianista dicit, quod anima sit pars dei et eiusdem cuius est ille naturae atque substantiae. Magna haec est et detestanda blasphemia. Sequitur enim, ut dei natura captiuetur, decipiatur, fallatur, conturbetur atque turpetur, damnetur atque crucietur", *CSEL* 41 (J. ZYCHA 1900) pp. 489-490 i *Correspondència*, II, p. 119. Vegeu, *ep.* 205,4,19,6, *CSEL* 57 (AL. GOLDBACHER 1911) p. 339 i a *Correspondència*, II, pp. 72-73, amb les notes 39-40. AGUSTÍ retornà sobre aquest punt, en el *c. prisc.*, 2,2 *CCL* 49, pp. 165-166: "Sed de animaquaestionem adhuc usque uersari, utrum eam deus, quoniam particulam uel defluxionem eius non esse iam constat, ex nihil creasse dicendus sit, eo quod durum et impium uideatur uoluntatem dei dicere nihill esse, quo uolente creata est, hoc quidem iam non pertinet ad redarguedam Priscilliani sacrilegam uanitatem" i a 4,4, p. 168: "contra quam ueritatem Priscillianus Sabellianum antiquum dogma restituit, ubi ipse pater qui filius, qui et spiritus sanctus perhibetur, hoc iste peior, quod etiam de anima ita sentit, ut non eam propriam uelit habere naturam, sed de ipso deo tamquam particulam defluere et tam deformiter inquinari atque in deterius commutari cum Manichaeis audeat affirmare: non parum boni ex libris illis prouincia uestra perceptit, in ea re maxime, in qua capitaliter erratur; de creatore quippe, non de creatura tam falsa et tam nefaria sentiuntur." OROSI, en el *Commonitorium*, 2, *CCL* 49, p. 58, comunicava a sant Agustí: "Priscillianus primum in eo Manichaeis miserior, quod ex ueteri quoque testamento haeresim confirmauit, docens animam quae a Deo nata sit de quodam promptuario procedere, profiteri ante deum se pugnaturam, instrui adhortatu angelorum".

25. AMENGUAL I BATLE, *Correspondència*, II, p. 70: "Quod autem quaeris, utrum singillatim a creatore deo corporum liniamenta formentur, non te mouebit, si, quantum potest humana mens, potentiam operationis intellegas. Quo modo enim negare poterimus deum etiam nunc operari cuncta, quae creantur, cum dominus dicat: Pater meus usque nunc operatur?".

uns caus que convendrà resseguir i contextualitzar dins tot el conjunt de textos, siguin conciliars, siguin expresament polèmics o siguin epistolars, aparentment aliens a la controvèrsia, però que sembla que hi pertanyen, com serien la carta *ep. 119* de Consentius i les de sant. Agustí, *ep. 205 i 120*.²⁶

L'estructura eclesiàstica

El quadre corresponent a la Tarraconense que podem contemplar ens mostra una situació força completa. Les comunitats cristianes tenen els seus preveres; no manquen les notícies sobre uns diaques i hi ha una implantació episcopal notable; hi són presents els monjos i els monestirs. I sabem que les cancelleries dels bisbats tenien els corresponents arxius.

D'altra banda, hi havia una normalitat en les relacions canòniques, de manera que el metropolità i els bisbes coneixien quines eren les corresponents atribucions.

Quant als bisbes, a la primeria del s. V, veim com eren gairebé tots d'alta extracció. Coneixem el que fins ara és el primer bisbe d'Ozca, *Syagrius*, i el qui inaugura la llista actual de l'espiscopologi de Lleida, *Sagittius*.

Cal recollir les dades sobre un bisbe *Agapius*, del qual no se'ns dona el nom de la seva seu, per la qual cosa suposam que podria ser un bisbe auxiliar del metropolità de Tarragona, *Titianus*, o un anomenat *khorepiskopos*, o bisbe de foravila.

Agapius era conegut de Consentius i l'havia visitat a Menorca. La visita fou fatídica per al bisbe, puix rebé la documentació de Consenci, convenientment lacrada, que després serví per a ordir tot el procés contra els poderosos priscil·lianistes, entre els quals ell era un dels principals incriminats.

Quant a l'organització metropolitana o a les províncies eclesiàstiques, també hem de recollir una primícia. És sabut que les esglésies o bisbats paulatinament s'anaren agrupant al voltant de les seus de més influx. Teòricament, des d'aquestes esglésies el cristianisme s'hauria propagat a la rodalia. Així es podria parlar d'unes seus mare. D'aquí vindria el nom de seu mare o d'església metropolitana. Aquesta organització fou molt tardana a l'Occident. És per això que fins a les cartes de Consenci no ens assabentam que aleshores ja s'havia establert l'estructura metropolitana a la Hispània, concretament a la Tarraconense.

Simultàniament, el nostre informador ens presenta el nom i una breu

26. La proposta d'una nova cronologia d'aquests escrits, vegeu-la en AMENGUAL I BATLE, S. Agustín, pp. 490-495; Id., *Correspondència*, II, pp. 10-12; Id. *Orígens*, I, pp. 182-184.

caracterització del que, fins ara, és el primer metropolità hispànic, el bisbe Titianus de Tarragona, home que al veure era prudent i fidel observant de la norma canònica.²⁷

També ens parla l'*ep. 11** d'un desconegut concili provincial a Tarragona, per a resoldre tot l'afer dels còdexs màgics.

Quant al dret canònic, veiem consolidats elements que pertanyen al mode de procedir de l'episcopat en les causes contra els bisbes. S'han de resoldre sinodalment. D'altra banda, malgrat el bisbe de Lleida, Sagittius, procedís immoralment quan es va guardar part dels còdexs que havia rebut dels hàrbars, i malgrat extorsionàs el propietari d'aquests llibres, el prevere *Seuerus*, ell sabia, i d'alguna manera ho va reconèixer, que qui havia d'entendre en el cas era el metropolità. A son torn, el metropolità traslladà la causa al bisbe del prevere, que era Syagrius d'Osca.

Sembla que el bisbe d'Arle, *Patroclus*,²⁸ home prepotent, ultrapassava amb les seves ambicions jurisdiccionals els termes de la Vienesa i de la Narbonesa I^a,²⁹ i volia arribar a incidir en la Tarraconense. Crida l'atenció que, malgrat que Consentius insisteixi a sant Agustí que adreci una carta a aquest bisbe gàl·lic, el bisbe d'Hipona no fa el més lleu esment ni a la seva persona ni a la seva gestió, força conflictiva.³⁰

De la clerecia s'esmenta el prevere *Seuerus*, també home ric i influent i ben relacionat amb l'aristocràcia.

Dos dels *diaques* que apareixen en la correspondència que ens entretén sembla que són africans, atesa la seva amistat amb Agustí. Aquests diaques visitaren Consentius a Menorca. A més, n'hi ha un altre, col·laborador dels priscil·lianistes, anomenat Paulinus.

La presència dels *monjos*³¹ és prou activa. En trobam a ambdós bàndols confessionals.

Entre els catòlics és el monjo *Frontó* el qui executa els plans antipriscil·lianistes de Consentius. Possiblement estava en connivència amb Patroclus d'Arle. Frontó segueix les instruccions secretes rebudes mitjançant Agapius, segons les quals, Frontó simula que és priscil·lianista i escomet la parenta d'Asterius, Severa. Aquesta doneta, diu Consentius, va explicar tot el

27. La segona referència a un metropolità de la Hispània també recau a la seu tarraconense, amb el bisbe Ascanius, que va rebre una carta del papa Hilari, l'any 465, amb indicació del seu càrrec metropolità.

28. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, pp. 325; 331-334; Id., *Orígens*, I, pp. 269-271.

29. E. GRIFFE, *La Gaule chrétienne, à l'époque romaine, II: L'Église des Gaules au Ve siècle*, Paris 1966, pp. 149-150.

30. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, p. 333.

31. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, pp. 328-329.

mode de procedir dels heretges. D'aquí Frontó pogué urgir la convocatòria d'una reunió episcopal, en la qual va denunciar tot allò que li havia confiat Seuera.

Entre els priscil·lianistes, un dels protagonistes va ser el monjo *Ursitio*,³² que Consentius qualifica de “monjo de Seuerus”. Així com Frontó visità Patrocle d'Arle, que encoratjà Consentius per emprendre la seva campanya antipriscil·lianista, i d'ell se serví el mateix Consentius per a destapar les complicats de la clerecia amb els priscil·lianistes, de mode semblant els bisbes d'aquest corrent i el prevere Seuerus escolliren Ursitio per a fer circular entre ells la correspondència secreta, mitjançant la qual volien obviar ser descoberts com a priscil·lianistes en el judici públic que féu incoar Frontó, davant el metropolità de Tarragona. Les dones de l'aristocràcia, com hem insinuat, juguen un paper important en tot l'afer. Més tost, com esdevé en la *Circular de Sever de Menorca*, aquest paper té un sentit pejoratiu, perquè les dones són protagonistes dins el bàndol contrari, que en aquest cas és el priscil·lianista.³³

A tall de cloenda

Tot el que acabam de descriure enriqueix la nostra visió de la Tarraconense en general i de l'església en particular. Per això, sembla que ja és ben hora d'incorporar aquesta informació a la història de la Tarraconesa.³⁴

32. Ultra les dades que trobareu a AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, pp. 280–281, vegeu Id., *L'església de Tarragona*, pp. 12–13.

33. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, p. 200–201, on vaig preguntar-me sobre la misogínia de Consentius.

34. Noteu que a una obra molt recent i relativament voluminosa, com és la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre VILAR i coordinada per Josep TERMES, al volum II, de Josep M. SALRACH, amb pròleg de Pierre VILAR, *El procés de feudalització (segles III–XII)* (Edicions 62) Barcelona 1987, no es concedeix cap espai a les cartes de Consentius. Si que trobareu una breu al·lusió a Pere DE PALOL, *Catalunya, del món antic al medieval*, publicat al vol. VIII de l'obra que esmentam, *Antologia d'estudis històrics precedits de Catalunya, avui*, de Pierre VILAR (Edicions 62) Barcelona 1990, pp. 37–46. Per al nostre cas ens interessen les pp. 44–45, amb la nota 2. Tampoc no hi ha vestigis de la correspondència de Consentius al *Diccionari d'Història de Catalunya*, dirigit per Jesús MESTRE I CAMPI. Assessors Josep M. SALRACH i Josep TERMES (Edicions 62) Barcelona 1992. Aquest diccionari no conté la veu Priscil·lià ni la del Priscil·lianisme. Es tracta de casos d'una certa inèrcia historiogràfica. Antoni PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya* (Editorial Claret) Barcelona 1989, p. 10, dedica cinc línies a tota la nostra qüestió. La segona edició de la *Gran enciclopèdia catalana* ha començat a recollir algunes dades de la correspondència que ens ocupa. En canvi, l'*Arxiu de textos catalans antics* és una mostra d'atenció bibliogràfica a la producció, ja abundant, sobre el tema. Ja el 1982, l'agustinòloga LA BONNARDIÈRE, *De nouveau*, a *Lettres*, p. 205, va dir que la carta que ens ocupa, “qui informe Augustin d'événements récents relatifs aux priscillianistes et qui intéressent les régions de la Tarraconnaise et des îles”.

A les Balears hi ha hagut un petit ressò en algunes obres generals.

Quant a la visió general de la societat i de l'Església, hem de dir que es correspon amb el moment en què la romanitat tardana experimentava un procés religiós que accelerava la unificació religiosa de l'imperi sota la confessió catòlica. Això vol dir que no hi havia lloc per als pagans ni per als jueus – de les pressions sobre els jueus és una mostra la *Circular de Sever*, suara esmentada i els dotze capítols que Consentius escriví contra ells—, i menys encara se toleraven els heretges. L'obra de Consentius queda polaritzada per aquesta preocupació uniformadora de la religió i, a més, vol mostrar com els seus programes i la corresponent execució també s'han de posar en pràctica a Hipona.³⁵

Diversos escrits seus eren *contra* els dissidents: tres llibres contra els priscil·lianistes; quatre llibres contra Pelagi; una obra contra Leontium, prevere; una altra contra una qüestió que ens és desconeguda, que bé podria ser el seu escrit contra els priscil·lianistes, compost per consell de Patroclus d'Arle³⁶, que va desencadenar el procés narrat per l'*ep. 11**, que ens ha ocupat, en la qual combat aquest corrent hispànic.

L'obra de Consentius és polèmica. El fet de no haver-se conservat cap escrit seu no epistolar ens priva de conèixer-ne el plantejament general i el contingut. Per això, just en forma d'enunciats, ens assabentam de quines eren les seves preocupacions. Les reflexions de l'*ep. 119* i la resposta de St. Agustí, en l'*ep. 120*, com també l'*ep. 205* i el *c. mend.* ens amplien un poc més que era allò que es debatia a la Baleàrica i a la Tarraconense.

Quant a l'estructura eclesiàstica, el començament del s. V es presenta amb una implantació de l'episcopat prou aproximada a la que serà l'organització definitiva, si acumulam les noves informacions a les ja disponibles abans. El presbiterat i el diaconat completen el conjunt ministerial; els monjos s'han naturalitzat, fins i tot a la mateixa ciutat de Tarragona³⁷, fet que és notable, si tenim present que generalment en els monjos tendien a establir-se en illots costaners de la Mediterrània o indrets solitaris.

Quant a la implantació del cristianisme, no podem afirmar que s'hagués ruralitzat ni tampoc podem excloure aquesta penetració. Solament tenim un indici un poc llunyà, com és ara el fet que el prevere *Severus* tenia una residència, un *castellum*, que era més amunt que Osca. Es tracta d'una propietat del prevere, sense cap referència a un petit nucli de població al qual ell serviria. Sigui la que sigui la resposta, sembla que l'Església catòlica a la

35. *ep. 11*, 27, 1-3*, CSEL 88 (J. DIVJAK 1981) p. 69-70; *Correspondència*, I, p. 118 i Id., *Orígens*, II, pp. 106-107.

36. Cf. *Correspondència*, I, p. 18 i AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, p. 189.

37. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, pp. 328-329; Id., *L'església de Tarragona*, pp. 12-13.

Tarraconense, a principis del s. V. funciona com una institució consolidada, força mundanitzada, que és objecte de les pràctiques quasi inquisitorials del tàndem Consentius–Frontó, sota l'esguard ambiciós del bisbe Patroclus d'Arle.³⁸

La Baleàrica i la Tarraconense eren un lloc de debat teològic. No sabem qui va introduir Consentius en aquest camp. Ignoram si realment tenia col·legues a la Tarraconense. El que sembla segur és que a la Baleàrica ningú no podia ser-li d'ajut, perquè en aquestes illes “és raríssim trobar no diré ja un home docte, sinó un que sigui cristià rectament creient”.³⁹ Per això és que diverses vegades parla que pot confiar en el mestratge del sant bisbe d'Hipòna, Agustí, que tenia una gran estima per l'obra de Consentius.⁴⁰

Ens manquen informacions d'altres persones, per a poder verificar si el recurs a sant Agustí era verament perquè a la Tarraconense i a la Baleàrica hi mancaven teòlegs fiables o sí, en canvi, si la seva pretensió es fundava en l'interès d'associar als seus interessos partidistes un teòleg i un bisbe de prestigi, però que vivia fora del bull doctrinal de la Tarraconense, i que per tant desconeixia el rerefons de la contesa.

Encara és més sospitosa la relació quasi institucional que cerca amb Patroclus d'Arle, i és difícil de justificar canònicament l'abast de la intervenció d'aquest bisbe dins els afers de la Tarraconense car ja tenia el seu metropolità.

Es a dir, la de la Tarraconense és una església que no solament ha establert els mecanismes de funcionament intern, sinó que també coneix la comunicació amb les altres esglésies veïnes i amb les nord-africanes, malgrat aquestes relacions no siguin sempre justificables jurídicament, ni iniciades pels bisbes.

38. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Informacions*, pp. 331–334, on hi ha una breu descripció de l'actitud antipriscil·lianista dels bisbes de les Gàl·lies, que ja patien una allau de les idees escampades per Priscil·lià. És una versió de Consentius, tendenciosa, però que fa veure com els Pirineus no existien per a la difusió d'idees. Caldrà atendre sempre més a estudis com el de Jacques FONTAINE, *Société et culture chrétiennes sur l'aire circumpyrénéenne au siècle de Théodose*. “Bulletin de littérature ecclésiastique” 75 (1974) 241–282.

39. Cf. *ep. 12*, 4, 1*, *CSEL* 81, p. 72–*Correspondència*, I, p. 122, amb la nota 10; AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, II, p. 111, i la nota 10.

40. *ep. 120.1.1.1*, *CSEL* 57, p. 704–*Correspondència*, II, p. 76; *c. mend. 1.1.1–4*, *CSEL* 41, pp. 469–470–*Correspondència*, II, 106–167; AMENGUAL I BATLE, *Orígens*, I, p. 237.

Bibliografia citada abreujadament a les notes:

Fonts:

c. mend. = St. AGUSTÍ, *Contra mendacium ad Consentium*, CSEL 41 (J. ZYCHA 1900) 469-528-PL 40,517-548; vegeu el text de ZYCHA lleugerament revisat, traduït al català i comentat, en *Correspondència*, II, pp. 106-173.

c. Prisc. = *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas*, CCL 49 (Klaus D. DAUR 1985) 165-178-PL 42,669-678.

Commonitorium = ORÓSI, *Commonitorium Orosii ad Augustinum de errore priscillianistarum et origenistarum*, CCL 49 (Klaus D. DAUR 1985), 166-178-CSEL 18 (G. SCHEPSS 1889) 151-157-PL 31,1211-1216; 42,665-670.

Correspondència = *Consenci. Correspondència amb Sant Agustí*, I i II, FBM 244 i 268 (Josep AMENGUAL I BATLE, Barcelona 1987 i 1191)

ep. = St. AGUSTÍ, *Epistulae*, CSEL (A. GOLDBACHER) 34/1, 1-125; 34/2, 1-746; 44,1-736; 57,1—656-PL 35,61-1094; *Epistulae 1*-29**, CSEL 88 (Johannes DIVJAK 1981) 3-138-*Oeuvres de Saint Augustin, Lettres 1* -29**, BA 46 B (J. DIVJAK 1987)-*Correspondència*, I: *ep. 11* -12**, ps. 96-118 i 120-133 i a Id.

Orígens, II, pp. 82-123; *ep. 120*, *Correspondència*: II, 76-103.

PASTOR, *Libellus*, = DE ALDAMA, J. A., *El símbolo toledano I. Su texto, su origen, su posición en la historia de los símbolos* (Analecta Gregoriana, 7) Romae 1934, ps. 28-37-VIVES, ps. 7-10.

VIVES, = *Concilios visigóticos e hispanoromanos*, Barcelona-Madrid 1963.

Literatura:

AMENGUAL I BATLE, Josep, *Noves fonts = Noves fonts per a la història de les Balears dins el Baix Imperi*, "BSAL" 37 (1979), 99-111.

– *Informacions = Informacions sobre el Priscil·lianisme a la Tarraconense segons l'Ep 11 de Consenci*, "Pyrenae" 15-16 (1979-1980), 319-338.

– *L'Església de Tarragona = L'Església de Tarragona a començament del segle Vè, segons la correspondència de Consentius a Sant Agustí*, "Randa" 16 (1984), 5-17.

– *S. Agustín, = S. Agustín, teólogo norteafricano, maestro de la Baleárica y de la Tarraconense.*, (Congreso Internazionale su S. Agostino el XVI Centenario della conversione. Roma, 15-20 settembre 1986. Atti I), "Studia Ephemeridis Agustinianum" 24 (1987), 483- 500.

– *Orígens = Orígens del cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, I-II (Els treballs i els dies 36-37), Mallorca 1991–1992.

LA BONNARDIÈRE, *De nouveau* = LA BONNARDIÈRE, Anne Marie, *De nouveau sur le Priscillianisme (Ep 11*)*, a *Les Lettres*, pp. 205–21.

Les Lettres = *Les Lettres de Saint Augustin découvertes par Johannes Divjak* (Communications présentées au colloque des 20 et 21 Septembre 1982), Paris 1983.

II Els bisbats de Girona i Barcelona i les esglésies de Mallorca i Menorca, en els ss. IX-XI.

– *Fonts històriques de les Balears en temps cristians fins als àrabs, a les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*, Primer Curs Joan Ramis i Ramis, 31 octubre - 4 novembre 1984 (Institut Menorquí d'Estudis, Recerca 1), Menorca 1988, ps. 15-20.

-*Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, I-II (Els treballs i els dies 36-37), Mallorca 1991–1992.